

Środki zabezpieczające. Ujęcie systemowe

redakcja

**Agnieszka Barczak-Oplustil
Małgorzata Pyrcak-Górowska
Andrzej Zoll**

Kraków 2021

Rozdział 20. Ustawa o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób

Małgorzata Pyrcak-Górowska

1. Wstęp. Metodologia badań. Dane statystyczne

Badania nad stosowaniem ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób przeprowadzono w wydziałach cywilnych 8 sądów okręgowych: w Rzeszowie, w Krakowie, w Łodzi, w Olsztynie, w Gdańsku, w Gliwicach, w Poznaniu oraz w Płocku. Dobór konkretnych sądów do badań uwzględniał właściwość miejscową sądów określoną w art. 2 ust. 2 ustawy o KOZZD¹⁵⁴¹, w szczególności to, że sprawy o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie rozpoznawane

1541 Czynności określone w rozdziale 3 ustawy (w szczególności rozpoznanie wniosku dyrektora zakładu karnego o uznanie osoby za stwarzającą zagrożenie) wykonuje sąd właściwy dla siedziby zakładu karnego, czynności określone w rozdziale 4 (w szczególności uchylenie nadzoru prewencyjnego) wykonuje sąd właściwy dla miejsca stałego pobytu osoby stwarzającej zagrożenie, a czynności określone w rozdziałach 5 i 7 (w szczególności okresowe ustalanie konieczności dalszego pobytu w KOZZD, wypisanie z KOZZD) wykonuje sąd właściwy dla siedziby Ośrodka.

są przez te sądy, które na obszarze swojej właściwości miejscowej mają zakład karny z oddziałem terapeutycznym. W niniejszych badaniach były to przede wszystkim Sąd Okręgowy w Rzeszowie¹⁵⁴², Sąd Okręgowy w Gliwicach¹⁵⁴³ i Sąd Okręgowy w Gdańsku¹⁵⁴⁴, czyli trzy z pięciu sądów, które w latach 2016–2017 orzekały w największej liczbie spraw o uznanie osoby za stwarzającą zagrożenie¹⁵⁴⁵. Z kolei Sąd Okręgowy w Płocku jest sądem właściwym dla siedziby KOZZD, a więc jest jedynym sądem właściwym do sprawowania okresowej kontroli nad koniecznością dalszego pobytu w Ośrodku.

Badaniami objęto sprawy, które wpłynęły do sądów w latach 2016–2017 i zostały zarejestrowane w tym czasie w repertoriach Ns (nie miała znaczenia data prawomocnego zakończenia postępowania). Analizowano zarówno sprawy, w których dyrektorzy zakładów karnych złożyli wnioski o uznanie osoby za stwarzającą zagrożenie, jak i sprawy wykonawcze (w tym sprawy o okresowe ustalanie konieczności dalszego pobytu w KOZZD). W badaniach aktowych uzyskano dostęp do akt 25 postępowań o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie oraz 95 postępowań wykonawczych. Nie wszystkie akta spraw o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie były w czasie prowadzenia badań dostępne w sądach, gdzie badania były prowadzone – część akt wraz ze skargami kasacyjnymi została przesłana do Sądu Najwyższego, niektóre akta zostały wypożyczone do KOZZD lub do Sądu Okręgowego w Płocku.

Ankieta, której użyto do przeprowadzenia badań, liczyła 35 pytań, zarówno o charakterze otwartym, jak i zamkniętym. Z uwagi na

1542 W obszarze właściwości sądu znajduje się Zakład Karny w Rzeszowie z oddziałem terapeutycznym dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo.

1543 W obszarze właściwości sądu znajduje się Zakład Karny w Raciborzu z oddziałem terapeutycznym dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo.

1544 W obszarze właściwości sądu znajduje się Areszt Śledczy w Starogardzie Gdańskim z oddziałem dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi i upośledzonych umysłowo, w tym objętych programem terapii dla sprawców przestępstw popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych oraz Zakład Karny w Sztumie z oddziałem terapeutycznym dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo.

1545 Zob. dane zawarte w informacji Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dn. 17 marca 2020 r., skierowanej do RPO, < <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Informacja%20SW%2C%2017.03.2020.pdf> >, dostęp: 21 kwietnia 2021 r. Potwierdza to również informacja publiczna udzielona przez Dyrektora KOZZD na potrzeby niniejszego projektu.

niewielką grupę badawczą, potencjalną łatwość rozpoznania spraw, które były objęte badaniami (z uwagi na medialny charakter niektórych z nich) oraz drastyczny charakter niektórych ze stanów faktycznych, w dalszej części odstąpiono od przytaczania szczegółów, jak również postawionych przez biegłych diagnoz (przede wszystkim jeżeli chodzi o charakter rozpoznanych zaburzeń preferencji seksualnych) i zasadniczo ograniczono się do przedstawienia danych zbiorczych wyrażonych w liczbach bezwzględnych (w większości przypadków zrezygnowano również z przedstawiania danych wyrażonych procentowo).

Należy wspomnieć, że w ostatnim czasie badania dotyczące stosowania ustawy o KOZZD na większej grupie badawczej zostały przeprowadzone przez A. Gutkowską, J. Włodarczyk-Madejską, J. Klimczak oraz P. Sidor¹⁵⁴⁶. Badaniami tymi objęto 114 spraw, w których dyrektor zakładu karnego złożył do sądu wnioski o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie, zakończonych prawomocnie w latach 2014–2018. Ponieważ w niniejszym projekcie akta analizowano także pod nieco odmiennym kątem, a ponadto badania ww. zespołu nie obejmowały aspektów wykonawczych ustawy o KOZZD, stąd wydaje się, że – pomimo mniejszej próby badawczej – niniejsze badania mogą również rzucić światło na obraz stosowania ustawy o KOZZD.

Tytułem uzupełnienia należy wskazać, że w latach 2016–2017 łącznie, w skali całego kraju, złożono 93 wnioski o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie (a zatem niniejsze badania obejmują ok. 1/4 złożonych w tym czasie wniosków). Najwięcej wniosków zostało złożonych (w kolejności) przez dyrektorów: Zakładu Karnego w Sztumie, Zakładu Karnego w Rzeszowie oraz Aresztu Śledczego w Starogardzie Gdańskim. Według stanu na marzec 2020 r. w skali całego kraju zostało złożonych łącznie 275 wniosków o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie. W 88 sprawach orzeczono o umieszczeniu w KOZZD, a w 120 o zastosowaniu nadzoru prewencyjnego. Mając na uwadze, że część ze złożonych wniosków była jeszcze wówczas procedowana, można w przybliżeniu i ostrożnie na tej podstawie określić, że orzeczenie o umieszczeniu w KOZZD wydawane jest w ok. 1/3 z tej kategorii spraw, a o zastosowaniu nadzoru prewencyjnego – w ok. 45% spraw¹⁵⁴⁷.

1546 Zob. A. Gutkowska, J. Włodarczyk-Madejska, J. Klimczak, P. Sidor, *Gdy...*

1547 Źródło danych: informacja Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dn. 17 marca 2020 r. skierowana do RPO, < <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Informacja>

2. Przesłanki materialne oraz podstawy faktyczne

Przepisy ustawy o KOZZD przewidują trzy przesłanki, których łączne spełnienie prowadzi do uznania osoby za stwarzającą zagrożenie. Są nimi:

- a. Odbywanie prawomocnie orzeczonej kary pozbawienia wolności lub kary 25 lat pozbawienia wolności, wykonywanej w systemie terapeutycznym,
- b. Występowanie zaburzeń psychicznych w postaci upośledzenia umysłowego, zaburzenia osobowości lub zaburzenia preferencji seksualnych,
- c. Występowanie co najmniej wysokiego prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat z uwagi na charakter lub nasilenie stwierdzonych zaburzeń psychicznych.

W dalszej części zostaną przedstawione po kolei dane dotyczące realizacji poszczególnych przesłanek w praktyce.

W pierwszej kolejności zostanie przedstawione to, jaką karę oraz za jaki czyn odbywali sprawcy objęci zastosowaniem ustawy. Zastosowanie środków przewidzianych w ustawie o KOZZD nie jest reakcją na przestępstwo, za które sprawca został już prawomocnie skazany, a zatem stosowane środki nie muszą być proporcjonalne do wagi czynu, za który sprawca został skazany i odbywa karę. Skazanie za określony czyn jest jednak jednym z prognostyków niebezpieczeństwa, jakie osoba może stwarzać w przyszłości, stąd omawiając stosowanie ustawy w praktyce, nie da się abstrahować od skazania (skazań) sprawcy w przeszłości.

W ponad połowie z analizowanych spraw wymiar orzeczonej kary (kary łącznej) wykonywanej w dacie złożenia przez dyrektora zakładu karnego wniosku o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie nie przekroczył 5 lat pozbawienia wolności. Najkrótsza odnotowana w prowadzonych badaniach kara, która była wykonywana w dacie złożenia przez

%20SW%2C%2017.03.2020.pdf >, dostęp: 21 kwietnia 2021 r., obliczenia własne. Agnieszka Gutkowska, J. Włodarczyk-Madejska, J. Klimczak oraz P. Sidor na podstawie danych ze spraw prawomocnie zakończonych wskazują na ok. 38% zakończonych umieszczeniem w KOZZD, ok. 48% – orzeczeniem nadzoru prewencyjnego oraz ok. 13% zakończonych oddaleniem wniosku. Zob. A. Gutkowska, J. Włodarczyk-Madejska, J. Klimczak, P. Sidor, *Gdy...*, s. 107.

dyrektora zakładu karnego wniosku o uznanie osoby za stwarzającą zagrożenie, wynosiła 6 miesięcy pozbawienia wolności. Aby uzupełnić ten obraz, warto jednak zestawić go z innymi danymi.

Przedział czasu	Wymiar kary wykonywanej w dacie złożenia wniosku	Faktyczny okres spędzony w izolacji penitencjarnej, podczas której został złożony wniosek	Łączna długość pobytu w izolacji penitencjarnej (w ciągu całego życia)
Do 5 lat pozbawienia wolności	13	8	5
Powyżej 5 lat do 10 lat pozbawienia wolności	7	12	9
Powyżej 10 lat do 15 lat pozbawienia wolności	3	2	4
Powyżej 15 lat, lecz mniej niż 25 lat pozbawienia wolności	0	0	1
25 lat lub więcej pozbawienia wolności	2	3	6
Razem		25	

Tabela nr 36. Zestawienie: wymiaru kary wykonywanej wobec osób, w sprawie których złożono wnioski o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie, w dacie złożenia wniosku, faktycznego czasu spędzonego w izolacji penitencjarnej, podczas której został złożony wniosek oraz łącznej długości wszystkich pobytów w izolacji penitencjarnej.

Po pierwsze, jeśli traktować uprzednie skazanie jako prognostyk niebezpieczeństwa danej osoby, które sąd powinien oceniać w oparciu o opinię biegłych, ale również na podstawie całej „linii życia”, to wydaje się, że większe znaczenie niż sam wymiar kary wykonywanej w dacie złożenia wniosku przez dyrektora zakładu karnego o uznanie osoby za stwarzającą zagrożenie powinny mieć m.in. liczba skazań w przeszłości, łączny czas spędzony w izolacji penitencjarnej czy rodzaj czynu, za jaki osoba została skazana. Należy zatem zwrócić uwagę, że sama informacja o karze wykonywanej w dacie złożenia wniosku nie odzwierciedla rzeczywistego czasu, jaki osoby objęte zastosowaniem ustawy spędziły nieprzerwanie w izolacji penitencjarnej, w trakcie której został złożony wniosek. W 8 przypadkach był to czas dłuższy, a to z uwagi na odbywanie kolejno więcej niż jednej kary pozbawienia wolności, które to kary nie podlegały łączeniu lub odbywanie także zastępczych kar pozbawienia wolności. Zestawienie w tym zakresie zawiera środkowa kolumna Tabeli nr 36.

Wreszcie, należy wspomnieć, że w 13 sprawach (ponad 1/2 ogółu) kara, która była wykonywana w dacie złożenia przez dyrektora zakładu karnego wniosku o uznanie osoby za stwarzającą zagrożenie, orzeczona została w warunkach recydywy (art. 64 § 1 lub § 2 k.k.). Osób, które faktycznie odbywały już wcześniej karę pozbawienia wolności, było jeszcze więcej – ok. 2/3. W przypadku 16 osób odbywanie kary pozbawienia wolności w dacie złożenia wniosku nie było bowiem pierwszym pobytem w warunkach izolacji penitencjarnej. 9 osób (ok. 40% ogółu) odbywało karę pozbawienia wolności po raz drugi. W badanej grupie odnotowano osobę, która odbywała karę pozbawienia wolności po raz szósty. Na podstawie danych zawartych w aktach spraw ustalono zatem, jak długo łącznie w swoim życiu osoby, w przypadku których zostały przez dyrektorów zakładów karnych złożone wnioski o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie, przebywały w warunkach izolacji penitencjarnej. Zestawienie w tym zakresie zawiera ostatnia kolumna Tabeli nr 36. Wynika z niej, że 5 osób z badanej grupy przebywało w zakładzie karnym łącznie krócej niż 5 lat (tytułem uzupełnienia można wskazać, że z tej grupy tylko jedna osoba została umieszczona w KOZZD), natomiast 6 osób przebywało w zakładzie karnym łącznie 25 lat lub więcej.

W kontekście orzeczonej kary należy także zauważyć, że w 8 spośród analizowanych spraw (ok. 1/3 ogółu) uznano, że sprawca popełnił przynajmniej jedno z przestępstw, za które został skazany, w warunkach znacznie ograniczonej poczytalności (art. 31 § 2 k.k. lub 25 § 2 d.k.k.), co (przynajmniej w założeniu) powinno przekładać się na wymiar orzeczonej kary. Można również odnotować, że w dwóch sprawach wobec sprawcy obok kary pozbawienia wolności orzeczono postpenalną detencję psychiatryczną na podstawie art. 100 § 1 d.k.k., która jednak, z uwagi na derogację tej instytucji z porządku prawnego i brak jej odpowiednika w k.k. z 1997 r., nie mogła zostać wykonana.

Jeżeli zaś chodzi o przestępstwo, za którego popełnienie wykonywana była orzeczona kara pozbawienia wolności w czasie złożenia przez dyrektora zakładu karnego wniosku o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie, zastosowano w analizie metodę „czynu głównego”¹⁵⁴⁸. I tak, w badanej grupie 19 osób (ok. 75%) odbywało karę za „czyn główny” będący

¹⁵⁴⁸ Zob. M. Słomka, M. Pyrcak-Górowska, *Postępowania przygotowawcze umorzone wobec niepoczytalności sprawcy bez stosowania środków zabezpieczających*, rozdział 22 w niniejszej książce.

przestępstwem seksualnym, w tym 11 (ok. 45% ogółu) za czyn określony w art. 197 § 1 lub 2 k.k. (z tego w 2 przypadkach w zbiegu z art. 200 § 1 k.k.), a 8 (ok. 30% ogółu) za czyn określony w art. 200 § 1 k.k. W dwóch przypadkach „czynem głównym” był czyn przeciwko mieniu, w czterech – przeciwko życiu i zdrowiu (we wszystkich czterech przypadkach zabójstwo lub usiłowanie zabójstwa, w tym dwa w zbiegu ze zgwałceniem).

		Liczba spraw wyrażona w liczbach bezwzględnych
Przestępstwo przeciwko wolności seksualnej	art. 197 k.k. (§ 1 lub § 2)	11
	art. 200 § 1 k.k.	8
Przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu	art. 148 § 1 k.k.	4
Przestępstwo przeciwko mieniu	–	2

Tabela nr 37. Przestępstwo, za które sprawca odbywał karę w dacie złożenia wniosku przez dyrektora zakładu karnego o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie.

Tytułem uzupełnienia można wskazać, że w analizowanej grupie 7 osób w czasie złożenia wniosku odbywało karę za czyn realizujący znamiona tylko jednego typu czynu zabronionego. W pozostałych przypadkach (ok. 70%) wykonywana kara była związana z popełnieniem dwóch lub więcej przestępstw lub jednego przestępstwa, ale o kumulatywnej kwalifikacji prawnej (art. 11 § 2 k.k.). Dodatkowo tylko dwie osoby w badanej grupie nie były w swojej historii skazane za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej.

Akta analizowano również pod kątem tego, jak długo przed złożeniem wniosku do sądu kara pozbawienia wolności była wykonywana w systemie terapeutycznym. Zestawienie zawiera Tabela nr 38.

Przedział czasu	Liczba spraw wyrażona w liczbach bezwzględnych
Do pół roku	2
Pół roku – 1 rok	6
Powyżej 1 roku – 2 lata	4
Powyżej 2 lat – 5 lat	7
Powyżej 5 lat	6
Razem	25

Tabela nr 38. Czas odbywania kary w systemie terapeutycznym – na chwilę złożenia przez dyrektora zakładu karnego wniosku o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie do sądu.

Z uwagi na to, że celem niniejszych badań nie było ustalenie praktyki stosowania wyłącznie ustawy o KOZZD, ale również jej relacji do innych środków zabezpieczających, za szczególnie interesujące uznano to, jakiego rodzaju zaburzenia psychiczne zdiagnozowano u osób, które zostały uznane za osoby stwarzające zagrożenie. Z uwagi na to, że zdarzało się, iż w badanych sprawach występowały rozbieżności pomiędzy diagnozami wskazanymi w opiniach załączonych do wniosku dyrektora zakładu karnego, sporządzonych w trakcie izolacji penitencjarnej, a wnioskami opinii biegłych, poniższe zestawienie sporządzono w oparciu o wnioski opinii biegłych. Badania dotyczące rozpoznanych u osób objętych zastosowaniem ustawy zaburzeń psychicznych obejmują 53 osoby – dane te udało się bowiem ustalić również w stosunku do wszystkich osób umieszczonych w KOZZD, w oparciu o okresowe opinie specjalistów z Ośrodka zawarte w aktach wykonawczych (w Sądzie Okręgowym w Płocku uzyskano akta wykonawcze trzech osób objętych badaniami także na etapie postępowania głównego, stąd łącznie 53, a nie 56 osób).

U 48 osób (ok. 90% ogółu) stwierdzono zaburzenia osobowości, u 33 osób (ok. 60% ogółu) zaburzenia preferencji seksualnych, u 10 osób (ok. 20% ogółu) upośledzenie umysłowe. W przypadku 13 osób zdiagnozowano wyłącznie zaburzenia osobowości, u dwóch osób wyłącznie zaburzenia preferencji seksualnych, u jednej – wyłącznie upośledzenie umysłowe (przy czym poprzez „wyłącznie” należy tu rozumieć brak rozpoznania innych zaburzeń psychicznych, o których mowa w ustawie o KOZZD, a nie brak współwystępowania innych zaburzeń psychicznych w ogóle). W jednym przypadku specjaliści z KOZZD rozpoznali u osoby umieszczonej w Ośrodku wyłącznie chorobę psychiczną. W przypadku pozostałych osób (36 przypadków, ok. 70% ogółu) różnego rodzaju zaburzenia psychiczne, o których mowa w ustawie o KOZZD, współwystępowały ze sobą, przy czym najczęściej (27 przypadków, ok. 50% ogółu) współwystępowały zaburzenia osobowości i zaburzenia preferencji seksualnych. Dodatkowo – choć leży to formalnie poza zakresem przesłanek zastosowania ustawy – u 12 osób biegli rozpoznali uzależnienie od alkoholu (ok. 20% ogółu), u 9 – uszkodzenie ośrodkowego układu nerwowego (ok. 17% ogółu), u dwóch – chorobę psychiczną. Gdyby uwzględnić również te zaburzenia psychiczne, to odsetek osób, u których współwystępowały co najmniej dwa różne zaburzenia psychiczne, wynosiłby powyżej 80%. Wydaje się, że warto odnotować, iż

w badanej grupie osób umieszczonych w KOZZD u ok. 17% odnotowano występowanie wyłącznie zaburzeń osobowości, bez współwystępującego zaburzenia preferencji seksualnych lub upośledzenia umysłowego. Szczegółowe zestawienie zawiera Tabela nr 39 (dla większej przejrzystości nie uwzględnia ona uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego oraz chorób psychicznych).

	Liczba spraw wyrażona w liczbach bezwzględnych
Zaburzenia osobowości	9
Zaburzenia preferencji seksualnych	1
Upośledzenie umysłowe	1
Zaburzenia osobowości i zaburzenia preferencji seksualnych	21
Zaburzenia osobowości i upośledzenie umysłowe	4
Zaburzenia osobowości i uzależnienie	4
Zaburzenia preferencji seksualnych i upośledzenie	1
Zaburzenia osobowości, zaburzenia preferencji seksualnych i upośledzenie	3
Zaburzenia preferencji seksualnych i uzależnienie	1
Zaburzenia osobowości, zaburzenia preferencji seksualnych i uzależnienie	6
Zaburzenia osobowości, upośledzenie umysłowe i uzależnienie	1

Tabela nr 39. Stwierdzone u osób uznanych za stwarzające zagrożenie zaburzenia psychiczne (bez uwzględnienia choroby psychicznej i uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego).

W zakresie ostatniej przesłanki – tj. wysokiego (lub bardzo wysokiego) prawdopodobieństwa popełnienia przestępstwa określonego w przepisach ustawy o KOZZD, zostanie ona omówiona na podstawie wniosków opinii biegłych, orzeczeń wydanych przez sądy oraz sporządzonych uzasadnień tych orzeczeń.

Na 25 analizowanych spraw w jednej sąd oddalił wniosek złożony przez dyrektora zakładu karnego – przyczyną było to, że u uczestnika postępowania biegli stwierdzili występowanie wyłącznie choroby psychicznej. W 8 sprawach orzeczono o uznaniu osoby za stwarzającą zagrożenie i umieszczeniu w KOZZD. W 16 sprawach orzeczono o uznaniu osoby za stwarzającą zagrożenie i zastosowaniu nadzoru prewencyjnego. W jednej z tych spraw orzeczono sam nadzór prewencyjny,

a w 15 – połączony z zobowiązaniem do ambulatoryjnej terapii. Rodzaje terapii, do których zobowiązał uczestników sąd, wskazano w Tabeli nr 40.

	Liczba spraw wyrażona w liczbach bezwzględnych
Terapia psychologiczna	1
Terapia seksuologiczna	7
Terapia seksuologiczna i odwykowa	3
Terapia psychologiczna i seksuologiczna	1
Terapia psychologiczna i odwykowa	1
Terapia psychologiczna i farmakoterapia psychiatryczna	2
Razem	15

Tabela nr 40. Rodzaje terapii, do których zobowiązał uczestnika sąd, orzekając o nadzorze prewencyjnym.

Orzeczenia wydane przez sądy były zbieżne z wnioskami opinii biegłych – gdy biegli wskazywali na wysokie prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa, sądy orzekały o nadzorze prewencyjnym, gdy biegli wskazywali na bardzo wysokie prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa – sądy orzekały o umieszczeniu w KOZZD. W jednej z badanych spraw sąd uznał, że prawdopodobieństwo popełnienia kolejnego przestępstwa przez osobę, której dotyczył wniosek, jest „ekstremalnie wysokie”. Również rodzaje terapii nałożone na uczestników w orzeczeniu sądu były zbieżne z rodzajami terapii sugerowanymi we wnioskach opinii biegłych. W tym kontekście należy wskazać na wątpliwości co do tego, czy prawidłowa jest praktyka nakładania na osobę uznaną za stwarzającą zagrożenie zobowiązania do uczestnictwa w terapii niezwiązanej z rodzajem zaburzeń psychicznych objętych zakresem zastosowania ustawy o KOZZD, czyli terapii odwykowej oraz psychiatrycznej.

Przyczyny, dla których sądy zdecydowały się uznać osobę za stwarzającą zagrożenie, można spróbować odtworzyć na podstawie pisemnych uzasadnień wydanych postanowień. Uzasadnienia sporządzono w 16 sprawach. Można odnotować, że łącznie w 9 sprawach uczestnicy wyrazili zgodę (lub nie sprzeciwili się) na zastosowanie środków przewidzianych w ustawie (w 8 przypadkach zgoda dotyczyła zastosowania nadzoru prewencyjnego, a w jednym – uczestnik postępowania wnosił o umieszczenie go w KOZZD). Zasadniczo w tych sprawach

nie składano następnie wniosku o sporządzenie pisemnego uzasadnienia postanowienia.

Argumenty, do których sięgały sądy, uzasadniając, że uczestnik jest osobą stwarzającą zagrożenie, można podzielić na trzy grupy:

- a. Argumenty wynikające z opinii biegłych,
- b. Argumenty dotyczące przeszłości,
- c. Argumenty dotyczące możliwej przyszłej sytuacji uczestnika.

W pierwszej grupie sądy przywoływały – w ślad za opiniami biegłych – takie cechy uczestników, jak (przykładowo): niska tolerancja frustracji, podejmowanie w sytuacjach stresujących zachowań agresywnych, niski krytycyzm do popełnionego czynu, brak poczucia zaburzeń psychicznych, brak motywacji do leczenia, lekceważenie norm społecznych, nieliczenie się z prawami i odczuciami innych osób, niska empatia, brak odczuwania poczucia winy, deficyty intelektualne utrudniające lub faktycznie uniemożliwiające postępowanie terapeutyczne lub kontrolę swoich popędów.

W drugiej grupie sądy odwoływały się do okoliczności takich, jak: uprzednie skazanie (rodzaj czynów popełnionych w przeszłości, liczba poprzednich skazań, popełnienie kolejnego przestępstwa krótko po opuszczeniu zakładu karnego, rozpoczęcie popełniania przestępstw w młodym wieku, popełnienie wszystkich przestępstw z użyciem przemocy), przebieg terapii w zakładzie karnym (zrezygnowanie z terapii lub niepodejmowanie terapii), zachowanie w zakładzie karnym (brak zainteresowania zajęciami oświatowo-kulturowymi, domaganie się specjalnego traktowania, liczne kary dyscyplinarne, popełnienie kolejnych przestępstw podczas pobytu w zakładzie karnym, agresywne zachowania), znaczny poziom demoralizacji (pochodzenie z patologicznej rodziny), wieloletnie nadużywanie alkoholu, negowanie popełnienia przestępstw, uprzednie niewielkie efekty leczenia na wolności (to, że do popełnienia czynu doszło pomimo podjęcia terapii na wolności).

W grupie trzeciej można przywołać: nierealne plany co do sposobu życia po opuszczeniu zakładu karnego, brak utrzymywania kontaktów z rodziną, bezdomność, brak osoby, która mogłaby czuwać nad leczeniem uczestnika na wolności, ewentualne zamieszkanie na wolności wspólnie z dziećmi (w przypadku popełnienia w przeszłości czynów o charakterze pedofilnym).

Można również wskazać, że takie czynniki, jak: podjęcie terapii w zakładzie karnym, poprawne zachowanie, podjęcie pracy w zakładzie karnym, wsparcie w rodzinie, zadeklarowana przez rodzinę pomoc (w tym finansowa) po opuszczeniu zakładu karnego, realne plany na życie po opuszczeniu zakładu karnego, posiadanie miejsca zamieszkania po opuszczeniu zakładu karnego, deklarowanie podjęcia terapii na wolności i motywacja do podjęcia terapii na wolności były wskazywane jako argumenty przemawiające za zastosowaniem nadzoru prewencyjnego (a nie umieszczenia w KOZZD) pomimo utrzymywania się u osoby zaburzeń psychicznych.

W analizowanych sprawach apelacje zostały złożone w 11 przypadkach. Wszystkie apelacje złożone przez uczestników zostały oddalone, postanowienie zostało zmienione raz, na skutek apelacji prokuratora i wnioskodawcy – sąd odwoławczy orzekł o umieszczeniu uczestnika w KOZZD w miejsce nadzoru prewencyjnego zastosowanego przez sąd I instancji.

3. Postępowanie dowodowe i gwarancje procesowe

Postępowanie sądowe inicjowane było wnioskiem dyrektora zakładu karnego. Dyrektorzy w piśmie inicjującym postępowanie wnioskowali o uznanie uczestnika za osobę stwarzającą zagrożenie, jednak nie precyzowali rodzaju środka, który miałby zostać orzeczony. Do wniosku załączano dokumenty, którymi najczęściej były: opinie (psychologa, psychiatry) sporządzone w zakładzie karnym dotyczące osoby, której wniosek dotyczył, informacja o wynikach stosowanych programów terapeutycznych i postępach w resocjalizacji, książeczka zdrowia, akta ewidencyjne,teczka osobopoznawcza.

Niezwłocznie po wpłynięciu wniosku do sądu, sąd podejmował czynności w celu ustalenia, czy osoba powinna zostać uznana za stwarzającą zagrożenie. W tym celu powoływano biegłych, ustanawiano pełnomocnika z urzędu (we wszystkich analizowanych sprawach uczestnika reprezentował pełnomocnik z urzędu) oraz zwracano się do sądów karnych o nadesłanie akt spraw, w których wobec uczestnika wydano wyroki skazujące.

Jeżeli chodzi o opinie biegłych – w 22 sprawach sporządzone zostały opinie przez zespół biegłych liczący 4 osoby. W dwóch przypadkach

sporządzono osobną opinię psychologiczno-seksuologiczną oraz osobno opinię dwóch biegłych psychiatrów. W jednym przypadku opinia została sporządzona przez trzech biegłych – psychiatra był równocześnie seksuologiem, pod opinią podpisał się dwa razy – jako psychiatra i jako seksuolog. W trzech przypadkach opinię sporządzono, na wniosek biegłych, po zarządzonej przez sąd obserwacji psychiatrycznej. W 19 sprawach (ok. 75%) biegli – poza opinią pisemną – złożyli również uzupełniającą opinię ustną na rozprawie. Na pozostałe 6 spraw w 4 uczestnik wyraził zgodę na zastosowanie wobec niego środków przewidzianych w ustawie (lub nie sprzeciwiał się wnioskowi), a w jednej biegli złożyli trzy opinie uzupełniające na piśmie. W jednej ze spraw, w związku z wątpliwościami co do treści opinii biegłych psychiatrów, psychologa i seksuologa, zasięgnięto opinii zespołu prawników – kryminologów, na okoliczność prognozy kryminologicznej przyszłego zachowania uczestnika.

Wszystkie sprawy rozpoznawane były na rozprawie, w badanej grupie uczestnicy byli obecni na rozprawie, w każdej ze spraw zostali przesłuchani w charakterze strony. W ponad połowie spraw (14 przypadków, ok. 55% ogółu) pełnomocnicy złożyli w sprawie pismo (lub pisma) procesowe – bądź to odpowiedź na wniosek, bądź pisemne zarzuty do opinii biegłych. W 18 sprawach (ok. 70% ogółu) pełnomocnicy wykazywali aktywność na rozprawie – rozumianą jako zgłaszanie wniosków dowodowych, zadawanie pytań biegłym, świadkom lub stronom.

W zakresie postępowania dowodowego – w każdej sprawie dopuszczono i przeprowadzono dowody z dokumentów, w tym przede wszystkim z dokumentów załączonych do wniosku dyrektora zakładu karnego i dokumentów z akt sprawy karnej, w której wydano wyrok skazujący wobec uczestnika. Ponadto zdarzało się, że sąd zwracał się o informację z Krajowego Rejestru Karnego dotyczącą uczestnika. W jednej ze spraw pojawiały się dowody z dokumentów z akt spraw cywilnych dotyczących uczestnika (w tym o rozwód).

Sytuację osobistą uczestnika (w tym ewentualne miejsce zamieszkania po opuszczeniu zakładu karnego, warunki, w jakich miałby mieszkać, źródła utrzymania) ustalano w przeważającej mierze na podstawie zeznań samego uczestnika. Inne dowody przeprowadzono na tę okoliczność łącznie w 5 sprawach: w dwóch sprawach był to dowód z przesłuchania świadków (członków rodziny uczestnika),

w jednej sprawie członkowie rodziny uczestnika złożyli oświadczenie na piśmie, w jednej sprawie zlecono wywiad kuratora w miejscu deklarowanym przez uczestnika jako miejsce zamieszkania po ewentualnym opuszczeniu zakładu karnego, w jednej sprawie wywiad przeprowadziła policja. Poza przesłuchaniem uczestnika przeprowadzono dowód z przesłuchania innych osób w 5 sprawach – w jednej sprawie przesłuchano dyrektora zakładu karnego w charakterze wnioskodawcy, w dwóch sprawach przesłuchano członków rodziny uczestnika, w dwóch sprawach – funkcjonariuszy zakładu karnego (strażnik więzienny, psychologowie).

W analizowanych sprawach orzeczono o zabezpieczeniu w 8 przypadkach (ok. 30% ogółu). Dokonany sposób zabezpieczenia przedstawiono w Tabeli nr 41 (liczby nie sumują się do 8, w niektórych sprawach stosowano tytułem zabezpieczenia kilka różnych środków).

Sposób zabezpieczenia roszczenia	Liczba spraw wyrażona w liczbach bezwzględnych
Zakaz opuszczania terytorium RP	3
Obowiązek informowania policji o zmianie miejsca stałego pobytu	5
Upoważnienie policji do prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych, o których mowa w art. 23 ust. 1 ustawy o KOZZD	2
Zobowiązanie do stawiania się na policji określoną liczbę razy w tygodniu	1
Zobowiązanie do poddania się ambulatoryjnej terapii seksuologicznej	2
Nałożenie obowiązków, o których mowa w art. 17 ustawy o KOZZD (pobranie DNA, odcisków palców itd.)	2
Umieszczenie w KOZZD	3

Tabela nr 41. Sposoby zabezpieczenia roszczenia w analizowanych postępowaniach zastosowane przez sądy I instancji.

Zażalenie na postanowienie o zabezpieczeniu złożono w 4 przypadkach. W jednej sprawie zostało ono złożone przez prokuratora – na jego skutek zmieniono postanowienie sądu I instancji i tytułem zabezpieczenia orzeczono o umieszczeniu w KOZZD. Trzy zażalenia złożone przez uczestników postępowania zostały oddalone.

4. Czas postępowania

W przypadku ustawy o KOZZD sprawne prowadzenie postępowania jest szczególnie istotne z uwagi na to, że aktualnie obowiązujące przepisy prawne w ocenie SN nie zezwalają na zastosowanie środka tymczasowego o charakterze izolacyjnym, a jeśli postępowanie nie zakończy się prawomocnie przed zakończeniem wykonywania kary pozbawienia wolności, osoba, wobec której złożono wnioski do sądu o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie, może opuścić zakład karny, nawet jeśli wnioskodawca wnosi o umieszczenie jej w KOZZD. W tym kontekście przeanalizowano: z jakim wyprzedzeniem wnioskodawca składał do sądu wnioski o uznanie uczestnika za osobę stwarzającą zagrożenie, ile trwało postępowanie przed sądem I instancji oraz czy postępowania zostały zakończone prawomocnie przed zakończeniem odbywania kary pozbawienia wolności przez uczestników.

Przedział czasu	Liczba spraw wyrażona w liczbach bezwzględnych
Do 3 miesięcy	2
3 miesiące 1 dzień – 6 miesięcy	1
6 miesięcy 1 dzień – 9 miesięcy	13
9 miesięcy 1 dzień – 1 rok	8
Powyżej 1 roku	1
Razem	25

Tabela nr 42. Czas pozostały do końca kary pozbawienia wolności w chwili składania do sądu wniosku o uznanie za osobę stwarzającą zagrożenie.

W analizowanych sprawach dyrektorzy zakładów karnych najczęściej składali do sądu wnioski o uznanie osoby za stwarzającą zagrożenie na ok. 8 miesięcy przed końcem kary pozbawienia wolności. Najkrótsze odnotowane w badaniach wyprzedzenie przed końcem kary pozbawienia wolności, z jakim złożono do sądu wnioski, wynosiło ok. 1,5 miesiąca, najdłuższe – nieco powyżej roku.

Tabela nr 43 przedstawia czas, który zajęło rozpoznanie sprawy przed sądem I instancji (liczony od wpływu wniosku do sądu do ogłoszenia postanowienia sądu I instancji). Wszystkie ze spraw objętych badaniami aktowymi zostały rozpoznane w I instancji przed upływem roku, a prawie połowa – przed upływem pół roku od chwili wpływu wniosku do sądu. Na czas rozpoznania sprawy rzutował przede

wszystkim czas oczekiwania na opinię biegłych. Postępowanie trwało dłużej, gdy biegli zgłaszali konieczność przeprowadzenia obserwacji. Gdy opinia biegłych wpłynęła do sądu, sprawę na ogół rozpoznawano na jednym terminie rozprawy.

Przedział czasu	Liczba spraw wyrażona w liczbach bezwzględnych
Do 2 miesięcy	0
2 miesiące 1 dzień – 3 miesiące	2
3 miesiące 1 dzień – 6 miesięcy	10
6 miesięcy 1 dzień – 9 miesięcy	11
9 miesięcy – 1 rok	2
Powyżej 1 roku	0
Razem	25

Tabela nr 43. Czas rozpoznawania sprawy przed sądem I instancji.

W 18 z analizowanych spraw (ok. 70%) postępowanie sądowe zakończyło się prawomocnie przed zakończeniem wykonywania kary pozbawienia wolności. W 7 przypadkach postępowanie zakończyło się prawomocnie już po zakończeniu wykonywania kary pozbawienia wolności. W pierwszej grupie odnotowano 6, a w drugiej – 5 spraw, w których została złożona apelacja.

5. Aspekty wykonawcze

Akta wykonawcze, które uzyskano w toku badań, można podzielić na dwie grupy. Pierwszą – związaną z wykonywaniem nadzoru prewencyjnego oraz drugą – związaną z wykonywaniem umieszczenia w KOZZD.

W pierwszej z tych grup uzyskano akta 5 spraw: o uchylenie nadzoru prewencyjnego (dwie sprawy), o zmianę środka w postaci nadzoru prewencyjnego na umieszczenie w KOZZD z wniosku komendanta policji (jedna sprawa) oraz o zmianę miejsca terapii w ramach nadzoru prewencyjnego (dwie sprawy). Ponadto w niektórych z akt spraw głównych znajdowały się również dalsze pisma, związane z wykonywaniem orzeczonego środka. W ramach drugiej z grup uzyskano akta 83 spraw o okresową kontrolę dalszego pobytu w KOZZD prowadzonych z urzędu (art. 46 ust. 1 ustawy o KOZZD) oraz akta 7 spraw o ustalenie przez sąd potrzeby dalszego pobytu w Ośrodku, zainicjowanych wnioskiem osoby

umieszczonej w KOZZD (art. 32 ust. 1 ustawy o KOZZD), dotyczących łącznie 31 osób umieszczonych w Ośrodku.

W pierwszej grupie spraw, z uwagi na niewielką liczbę uzyskanych akt, można zwrócić uwagę na następujące problemy, które ujawniły się na ich kanwie:

- a. W jednym z postępowań komendant policji złożył wniosek o uchylenie nadzoru prewencyjnego z uwagi na to, że wobec osoby uznanej za stwarzającą zagrożenie orzeczono kilkuletnią karę pozbawienia wolności – sąd rozpoznający wniosek uznał, że jest on oczywiście bezzasadny, gdyż wykonywanie kolejnej kary pozbawienia wolności nie jest, stosownie do art. 24 ust. 1 ustawy o KOZZD, przesłanką uchylenia nadzoru prewencyjnego,
- b. W jednym przypadku uczestnik w czasie, kiedy był objęty nadzorem prewencyjnym, popełnił kolejny czyn zabroniony w stanie niepoczytalności – postępowanie karne zostało umorzone, wobec sprawcy orzeczono detencję psychiatryczną na podstawie przepisów k.k. Niezależnie od tego, komendant policji wykonujący nadzór prewencyjny, z uwagi na popełnienie czynu zabronionego, złożył wniosek na podstawie art. 21 ustawy o KOZZD o umieszczenie uczestnika w KOZZD. Sąd orzekający w sprawie oddalił wniosek, stwierdzając, że umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym tytułem detencji czyni bezzasadnym wniosek o umieszczenie w KOZZD, gdyż cel obydwu tych instytucji jest tożsamy: jest nim objęcie osoby postępowaniem terapeutycznym dla poprawy stanu zdrowia i zachowania w sposób umożliwiający funkcjonowanie w społeczeństwie w sposób niestwarzający zagrożenia dla porządku prawnego. W ocenie sądu zastosowanie detencji psychiatrycznej sprawia, że orzeczenie wobec tej samej osoby o umieszczeniu w KOZZD byłoby niecelowe,
- c. W kilku sprawach problem stanowiło odbywanie ambulatoryjnej terapii przez osoby, które zostały do niej zobowiązane w ramach nadzoru prewencyjnego. Wynikało to albo z niewłaściwego oznaczenia podmiotu, w którym miała się odbywać terapia (zdarzało się, że sądy orzekały terapię w podmiocie, który nie posiadał kontraktu z NFZ i nie oferował świadczeń w zakresie programu terapii zaburzeń preferencji seksualnych) albo faktycznych ograniczeń w dostępie do terapii: osoby objęte nadzorem prewencyjnym zgłaszały,

że terapia ma się odbywać w miejscu odległym od ich miejsca zamieszkania, nie posiadają środków finansowych na regularne dojazdy na terapię lub uczestnictwo w terapii w odległym miejscu koliduje z podejmowaną pracą.

Również w przypadku spraw o okresową kontrolę dalszego pobytu w KOZZD nie jest możliwe przedstawienie zestawienia statystycznego – w tym przypadku do sądu wpływa opinia Dyrektora KOZZD, która – jeśli wynika z niej konieczność dalszego pobytu w KOZZD – pozostawiana jest w aktach wraz z notatką sądu, że dalsze przebywanie osoby umieszczonej w KOZZD jest konieczne. Nie jest prowadzone dalsze postępowanie dowodowe, nie odbywa się posiedzenie ani rozprawa, notatka nie jest orzeczeniem, od którego przysługiwałby środek zaskarżenia, nie zawiera też żadnego uzasadnienia – taki sposób procedowania nie jest zaskakujący, wynika z konstrukcji przepisów ustawy o KOZZD.

Na kanwie analizowanych spraw można natomiast w sposób kazuistyczny spróbować ukazać przyczyny, dla których w ocenie specjalistów z KOZZD dalszy pobyt w Ośrodku opiniowanych osób był nadal konieczny. Zasadnicze powody, dla których wydawano w czasie objętym badaniami opinie stwierdzające konieczność dalszego pobytu w KOZZD, można przedstawić następująco:

- a. Podejmowanie agresywnych zachowań w Ośrodku (o charakterze agresji fizycznej lub werbalnej, w tym wypowiedanie gróźb), wrogi bądź konfliktowy stosunek do innych osadzonych w Ośrodku lub do pracowników KOZZD,
- b. Brak współpracy z terapeutami w Ośrodku, brak chęci uczestniczenia w jakiegokolwiek terapii lub nikłe zainteresowanie terapią. Wskazywane przez specjalistów z Ośrodka przyczyny wpływające na brak aktywności w podejmowaniu oddziaływań terapeutycznych to np. kwestionowanie zasadności pobytu w Ośrodku i związana z tym bierno-agresywna lub buntownicza postawa, bezkrytyczny stosunek do popełnionych w przeszłości czynów, przekonanie o tym, że nie przejawia się żadnych zaburzeń psychicznych, ale odnotowane zostało również pogodzenie się z tym, że pobyt w Ośrodku może trwać nawet do końca życia i przekonanie, że poddawanie się terapii jest bezcelowe, skoro nawet gdy specjaliści z Ośrodka stwierdzają, że dalszy pobyt w Ośrodku nie jest już konieczny, sąd powołuje innych biegłych, którzy wydają opinie o odmiennych wnioskach,

- c. Brak krytycyzmu do popełnionego w przeszłości bardzo poważnego przestępstwa, który – nawet przy systematycznym realizowaniu programu terapeutycznego i poprawnym funkcjonowaniu w Ośrodku – sprawia, że prawdopodobieństwo popełnienia kolejnego czynu jest bardzo wysokie,
- d. Pacjent jest zainteresowany terapią, akceptuje ją i czyni postępy, jednak znajduje się dopiero w początkowej fazie terapii i pobyt w Ośrodku jest konieczny, przy czym istnieje szansa, że przy utrzymaniu zaangażowania i dalszych postępach w terapii w przyszłości pacjent będzie mógł opuścić Ośrodek.

W czasie objętym badaniami, w przypadku czterech osób z grupy badawczej Dyrektor KOZZD przedłożył okresową opinię (lub opinie – w niektórych sprawach Dyrektor KOZZD składał dwie kolejne opinie okresowe o takiej treści), z której wynikał brak konieczności dalszego pobytu w Ośrodku, w szczególności z uwagi na postępy w terapii. W każdej z tych spraw sąd dopuszczał dowód z opinii zespołu zewnętrznych biegłych, którzy po przeprowadzeniu jednorazowego badania dochodzili do odmiennych wniosków niż specjaliści z KOZZD co do stopnia niebezpieczeństwa stwarzanego przez osobę umieszczoną w KOZZD, a sąd opierał rozstrzygnięcie w sprawie na opinii tych biegłych. W czasie prowadzenia badań żadna z tych czterech osób nie została wypisana z Ośrodka.